

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра літературознавства

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **ДРАМА – МІРАКЛЬ «ОЛЕКСІЙ, ЧОЛОВІК БОЖИЙ» ЯК
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АГІОГРАФІЧНОГО СЮЖЕТУ**

Виконала: студентка 4-го року навчання

спеціальності: 035.01 *Філологія (українська мова та література)*;

освітньої програми: *Мова, література компаративістика*

Осокіна Анастасія Геннадіївна

Керівник: Павленко Г.І.,

кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент _____

(прізвище та ініціали; наук. ступінь, вчене звання)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2021р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. Особливості української барокової шкільної драми	6
1.1. Головні жанри шкільної драми.....	6
1.2. Основні риси життя Олексія, чоловіка Божого як агіографічного жанру....	14
РОЗДІЛ 2. Символіка й фактографія в драмі «Олексій, чоловік Божий»	22
2.1 Сюжет і композиція драми.....	22
2.2 Образ Олексія, чоловіка Божого.....	31
2.3 Персонажі - алегорії й другорядні персонажі.....	34
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

Вступ

Важливим джерелом для українських барокових текстів стала Біблія. Вона вмістила ряд важливих символів, а також наголосила на важливих питаннях, які стосуються людства. Для українського бароко біблійна тематика використана в шкільній драмі. Література доби бароко постійно змінювала свою форму: від самого зародження до пізнього бароко та навіть до рококо[52, 274].

Люди прагнули наблизитися до Бога. Через «Боговтілення» відбувається поєднання людини з Богом, бо людина не спроможна пройти шлях опираючись на свої сили, тому присутність Бога допомагає людині рухатися далі[48, 1].

Українське бароко поєднує у собі християнство, античність та західноєвропейську культуру[52, 326]. Християнська культура увібрала найбільш широкий спектр релігійної сфери. Якщо говорити про богослов'я, то лише в його межах українське бароко відкриває імена видатних авторів.

На початку XVI століття в Україні з'явилася шкільна драма, яка охоплювала твори, котрі згодом ставилися в театрах[21]. Шкільний театр виховував та повчав спудеїв, і не тільки їх. Серед драматургічних жанрів можна виокремити містерію, міраклъ, мораліте та інтермедію. Головною у трьох перших жанрах була релігійна тематика, яка через мотив чуда відображала світогляд доби бароко. Мотив чуда властивий для Євангелія, він розкриває і показує силу Всевишнього.

У другій половині XVII - першій половині XVIII століття важливого значення набуває шкільна драма, особливо такі жанри, як містерія, міраклъ, мораліте та інтермедія. Містерія відома у Європі ще з X століття[21]. Тематично містерії поділялися на різдвяні та великодні. Окрему групу становлять драми про життя і чудеса святих - міраклі. І третій вид драми -

мораліте. В ній за допомогою алегоричних образів змальовується життя людини. В мораліте превалує дидактичність.

Драма «Олексій, чоловік Божий» написана в 1673 році, автор невідомий[14]. Деякі дослідники вважають жанр цієї драми синтетичним - тут поєднано риси міраклю і мораліте. Присвячена драма російському царю Олексію Михайловичу і була поставлена в Києво-Могилянській колегії 17 березня 1674 року[14]. Драма складається з прологу, двох дій, епілогу та інтермедійної сцени.

Драма-міраклє «Олексій, чоловік Божий» належить до барокової літератури, і в ній можемо простежити риси, властиві стилю бароко. Так, дія драми починається на небі з розмови архангелів Рафаїла та Гавриїла, потім автор зображує земне життя Олексія, і на завершення Олексій веде розмову з Богом на небі. Саме такий хід сюжету притаманний бароко.

Сюжет зображує народження Олексія, його життя на землі, і закінчується його смертю та похвалою чоловіку Божому[9, 192]. Важливого значення в епоху бароко набули різдвяні і великодні містерії, бо вони вмістили у себе міфологічні елементи, апокрифічні оповідання, які збереглися в житіях святих, а також містерія охоплювала історію християнства[9, 150]. А для бароко характерне поєднання античності й християнства.

Західноєвропейська релігійна драма використовує богословську полеміку протестантизму[9, 154]. Протестантську драму розуміли лише богослови, через це вона почала втрачати своє раціональне зерно.

Релігійна драма набувала вагомого значення у школах. Католицькі духовні школи займали головне місце у програмі, вони навчали та заохочували спудеїв до вивчення релігійних текстів[9, 154]. Пізніше, шкільна драма перейшла в театр, до якого доєдналась єзуїтська драма.

Західноєвропейська драма багато разів змінювала свої тенденції, аж поки не з'явився французький класицизм, риси якого набуває шкільна драма у XVII столітті[9, 157].

Як уже зазначалося, жанр міраклю тісно пов'язаний з агіографією, бо агіографічна література через образ святості показує зв'язок між людиною та Богом. Адже, образ святості відкриває шлях до ідеального та вищого - до Бога[10, 3]. Для того, щоб наблизитись до Творця, потрібно уподібнитись йому через «Хриstopодібність», тобто слід стати святим[10, 3]. Загалом, «Хриstopодібність» має важливу та значну роль в українській агіографічній літературі. Велика кількість авторів намагається показати шлях людини через тему «Хриstopодібності»[10, 3]. Тобто, обравши шлях істини, люди проходять через великі труднощі, і зрештою, досягають свого ідеалу, тому стають святими. Ці особливості агіографічних текстів використовує автор драми-міраклю «Олексій, чоловік Божий».

Барокова література відображає тісний зв'язок людини з Богом. Ядром зацікавлення богословів стає людина, яка намагається будувати свій шлях, працювати над собою не дивлячись на біль та муки, все одно продовжувати стояти на ногах і досягати вершини - перебувати у постійній молитві, бути поруч з Богом. Людина прагне відмовитися від земного щастя, розкоші, слави задля того, щоб наблизитись до святого[41, 4]. Цю тенденцію бачимо в житті Олексія, чоловіка Божого, коли Олексій відмовляється від мирського життя, покидає свою домівку задля того, щоб пізнати Бога. Він ступає на важкий шлях, на якому його чекають різні спокуси та вагання.

Отже, агіографічна література використала біблійні мотиви у текстах для того, щоб показати життя святих, їхній шлях, і опираючись на це, продемонструвати людям особливість цього життя. На прикладі драми «Олексій, чоловік Божий» відтворено тенденції української барокової агіографії. Драма показала шлях Олексія і його постійну боротьбу та вагання.

Актуальність дослідження. Як уже було зазначено, агіографічна література увібрала в себе важливі тексти. На прикладі драми «Олексій, чоловік Божий» буде розглянуто основні проблеми, що стосуються людини, і її душі. Олексій - юнак, який подолав важкі життєві труднощі, зміг знайти у собі сили рухатися далі. Він постійно боровся зі спокусами, які оточували його. Він обрав важкий шлях, але як нагорода на нього чекала свобода. І на сьогодні сюжет драми залишається актуальним. Адже, люди почали забувати про духовні цінності. Вони не спроможні боротися за свободу, тому піддаються спокусам, і відходять від Бога.

В основі драми - агіографічний сюжет, тому важливо дослідити визначальні риси жанру житія, які автор використовує у своїй драмі.

Метою роботи є комплексне дослідження п'єси «Олексій, чоловік Божий» як драми-міраклю, в якій інтерпретується агіографічний сюжет.

Завдання, сформульовані відповідно до поставленої мети:

1. Проаналізувати роль Біблії в тексті;
2. Розглянути визначальні риси української барокової драми;
3. Схарактеризувати основні драматичні жанри: містерію, міраклі, мораліте та інтермедію;
4. Розглянути агіографічний сюжет драми «Олексій, чоловік Божий».
5. Дослідити образи персонажів.

Предметом дослідження є визначення рис агіографії в драмі-міраклі «Олексій, чоловік Божий».

Об'єкт дослідження - драма-міраклъ «Олексій, чоловік Божий».

Методи дослідження. У роботі використано описовий та порівняльний методи.

Теоретичну базу роботи становлять праці таких авторів:

С. Аверинцев, В. Адрианова, О. Александров, П. Білоус, М. Возняк, В. Горський, М. Гудзій, С. Журавльова, архієпископ Ігор Ісиченко, Л. Корній, Хр. Лопарев, Н. Моршина, Г. Павленко, І. Романюк, І. Сенченко, Д. Сироїд, О. Сліпушко, Л. Софронова, М. Сулима, Н. Урсані, Т. Чайка, Д. Чижевський.

Структура роботи - вступ, два розділи, висновки та список використаної літератури, що містить 53 позиції.

РОЗДІЛ 1. Особливості української барокової шкільної драми

1.1. Головні жанри шкільної драми

Автори драм використовували у своїх текстах апокрифи, притчі та фольклорні сюжети[38, 3-6]. Головним елементом в агіографічній та драматургічній літературі стають панегірики, тобто молитва набуває вагомого значення[48, 1]. Важливим ключем для українських барокових текстів стала Біблія. Бо вона містить ряд важливих символів, а також Біблія наголошує на важливих питаннях, які стосуються людства[48, 1]. Як вважає Н. Урсані: «...література XVII – XVIII ст., була покликана наново поєднати людину з Богом, адже та є безсила самочинно подолати меонічну безодню, що пролягала поміж нею та Всевишнім од часу прабатьківського гріхопадіння»[48, 1].

Барокова література постійно змінювала свою форму: від самого зародження до пізнього бароко та навіть до рококо[52, 274]. Що стосується поезики, то вона мала свої певні та чіткі реформи, хоча й вони недовго тривали. Як стверджує Д. Чижецький: «Одну з найрадикальніших реформ в теорії віршування перевів Сковорода: але вона не встигла ще прийнятися, як скінчилась і вся барокова література»[52, 274]. Для українського бароко біблійна тематика використовується в шкільній драмі.

Агіографи й автори барокових драм зверталися до Біблії як до авторитетного джерела. Загалом, більшість барокових авторів були церковними діячами[48, 7]. «Релігійність» - один з головних аспектів української барокової літератури. Як зазначає Н. Урсані: «Літературі українського бароко притаманна всеосяжна релігійність»[48, 1]. Люди прагнуть наблизитися до Бога. Через «Боготілення» відбувається поєднання людини з Богом, бо людина не спроможна пройти шлях опираючись на свої сили, тому присутність Бога допомагає людині рухатися далі[48, 1].

Як стверджує Д. Чижевський: «...барокова література - зокрема поезія та драма - в дуже великій мірі спричинилась до розвитку народної поезії»[52, 325].

Якщо повернутися до народних віршів доби бароко, то можемо знайти серед народної пісні частинки барокових віршів, так як відбувається взаємообмін - народна пісня переплітається з книжною поезією, і бароко повертається до народної поезії, а саме черпає традиції її народу[52, 326]. Християнська культура показала найбільш широкий спектр релігійної сфери[52, 326]. Якщо говорити про богослов'я, то лише в його межах українське бароко відкриває імена видатних авторів. Як вважає Д. Чижевський: «Поруч з богословськими творами св. Димитрія Туптала треба поставити в першу чергу твір Адама Зернікава та «Добролюбіє» Паїсія Величковського»[52, 327].

На початку XVI століття в Україні з'явилась шкільна драма, яка охоплювала твори, котрі згодом ставилися в театрах[21]. Як вважає Л. Корній: «Українська

шкільна драма була бароковим явищем, її зміст був ускладнений використанням алегорій та символіки»[21]. Серед драматургійних жанрів можна виокремити містерію, міраклъ, мораліте та інтермедію, де основою була релігійна тематика, а також великого значення набував мотив чуда[9, 151]. С. Журавльова стверджує: «Невід'ємною складовою канонічної житійної схеми є рецепція знакового для християнства феномена чуда. Визначальною рисою цього явища є його призначення - спрямовувати свідомість і волю людини до вищої мети, що полягає у спасінні не лише власному, але й у порятунку всього людства»[15, 32].

На території України шкільна драма має віршовану форму, а також драма охоплює такі поняття як «комедія» або «трагедокомедія»[21]. До великодніх належить «Слово про збурення пекла», до різдвяних драм - драма Митрофана Довгалевського «Комічне дійство», до міраклів «Драма про Олексія, чоловіка Божого», а до мораліте твір Георгія Канинського «Воскресіння мертвих»[21]. У XVIII столітті з'являється драма на історичну тематику - драма-міраклъ «Володимир» Феофана Прокоповича[21].

Феофан Прокопович у своїй трагедокомедії «Володимир» використав історичну тематику - прийняття князем Володимиром Великим християнства[7, 155]. Сам автор визначив жанр драми як трагедокомедію, поєднавши в ній серйозне з комічним[7, 155]. Драма Феофана Прокоповича має алегоричний характер, адже письменник «кидав» виклик духовенству[7, 155]. Також у п'єсі «Володимир» поєднано минуле (прийняття князем Володимиром християнства) і сучасність (тобто реалії початку XVIII століття). Його драма має релігійні мотиви, бо головний персонаж - князь Володимир пішов тим самим шляхом, що й Ісус Христос.

Феофан Прокопович зображує жерців як дияволів, які намагаються спокусити Володимира та згубити його, заодно і його віру[7, 160]. Сюжет трагедокомедії, а саме частина зі спокусою, нагадує біблійний сюжет про Адама та Єву, коли змії намагався спокусити Єву. Проте Володимир не

відступив від Бога і прийняв християнство. Феофан Прокопович за допомогою трагедокомедії «Володимир» пояснює значення Трійці та надає важливого пояснення про вчення благодаті[43, 96].

Бароко використовувало народну мову з християнськими елементами, як це можемо побачити у драмі «Слово про збурення пекла»[21]. Дія драми відбувається в пеклі. Всі чекають на воскресіння та прихід Христа. Для містерії характерний мотив боротьби добра зі злом, а мотив сходження Ісуса Христа в пекло і визволення праотців запозичний з апокрифічного «Євангелія від Никодима»[21].

Щодо агіографічної літератури, то, як стверджує С. Журавльова: «Поет ставить перед собою завдання морального виховання читача і з цією метою використовує відповідні художні засоби (метафора, алегорія, влучні епітети), що допомагає розкрити певну дидактичну настанову»[15, 38].

Драма «Олексій, чоловік Божий» належить до української барокової літератури. Мова драми близька до народної[9, 191]. Сюжет розпочинається з народження Олексія і закінчується його смертю та похвалою чоловіку Божому[9, 192].

Західноєвропейська середньовічна драма охоплювала церковно-літургійні мотиви[9, 151]. Церковні містерії почали набувати важливого значення в Україні, і ставилися народною мовою[9, 151]. Пізніше містерії почали переплітатися з історичними подіями, які згодом ставили в театрах. Театр створює ідеальний образ світу[43, 172]. Він створює космос через який показує пекло, рай та землю. Як стверджує Л. Сафронова, завдання драматурга постає в залучені уваги глядача на місце людини в християнському космосі[43, 172].

Варто зазначити, що історичні містерії вмістили у себе міфологічні елементи, апокрифічні оповідання, які збереглися в житіях святих, а також містерія охоплювала історію християнства[9, 150]. Містерії показували народження, життя, смерть та воскресіння Ісуса Христа, і черпали події, які

були пов'язаними зі Старим Завітом[9, 152]. Дії, що відбувалися на Різдво або Великдень мали схожі сюжети.

Містерія описувала прихід Ісуса Христа на землю задля порятунку людини[43, 178]. Ісус Христос народжується на землі, цим він об'єнує небо із землею. Через муки та біль Ісус Христос підіймає людину до неба, дає надію на спасіння душі, яка потім переходить у Воскресіння. Як вважає Л. Сафронова, містерія показує створення людини та світу[43, 178]. Головними героями містеріальних сюжетів виступають добро і зло, надприродні сили та персонажі-алегорії[43, 178].

Як стверджує М. Возняк: «Драматизовані хроніки стали перехідним містком між містерією й історичною хронікою»[9, 152]. Тобто історична містерія була основана на ґрунті народних легенд, які увібрали міфологічні тенденції та апокрифічні оповідання[9, 152].

Релігійна драма почала змішуватися з богословською полемікою протестантизму[9, 154]. Протестантську драму розуміли лише богослови, тому вона почала зазнавати поразки й зникла назавжди. Як стверджує М. Возняк: «Чужа для народної маси й щораз менше відповідаючи духові часу, замовкла й вимерла протестантська драма»[9, 154]. Після протестантських драм почала зароджуватися католицька драма.

У школах релігійна драма набувала вагомого значення. Католицькі духовні драми займали головне місце у програмі, вони навчали та заохочували спудеїв до вивчення релігійних текстів[9, 154]. Згодом до шкільної драми, а точніше до театру доєдналась єзуїтська драма.

Єзуїтська драма увібрала риси античної драми та середньовічного театру, тому ми можемо побачити злиття двох течій: антично-класичної та християнсько-католицької[9, 154]. Як вважає М. Возняк: «Єзуїти й справляли своїми виставами сильне естетичне враження як змістом своїх драм, так і вмілим зображенням характерів, настроїв, ситуацій, дійових осіб, щодо

розвитку акції, обстановки, сценічних ефектів, тому й мали великий моральний вплив»[9, 155].

Єзуїтські драми мали панегіричне спрямування[9, 155]. Такі драми починалися з прологу і завершувалися епілогом, після якого була проголошена мораль[9, 155]. Також вони мали алегоричні та символічні елементи у своєму сюжеті, і зазвичай такі сцени супроводжувалися співом[9, 155]. Під тиском народного впливу містерія почала губити свій церковний мотив.

Великого значення набувала драма-міраклі. Драма-міраклі охоплювала алегоричні та символічні сюжети про життя святих. Джерелом таких драм стали житія та оповіді про визволення грішників[9, 153].

Відомою драмою стала драма-міраклі «Олексій, чоловік Божий», яка була написана на честь царя Олексія Михайловича[9, 192]. Драма складається з прологу, епілогу та інтермедійної сцени[9, 191]. Драма-міраклі взяла для свого сюжету західноєвропейські тенденції - містерію та риси єзуїтської драми[9, 191].

Зміст драми про «Олексія, чоловіка Божого» наближений до житій святих. Також, ми можемо побачити дії, які відбувалися на небі - розмова янголів, на землі - життя Олексія[9, 191]. Драма є агіографічною, бо увібрала у себе символіку життя та християнські традиції. Головним аспектом сюжету було прагнення Олексія стати аскетом, він хотів покинути все заради Бога, а також важливими стало зображення щастя й горя[9, 192].

У драмі зустрічаються біблійні мотиви. Олексій йде важким шляхом, він долає спокуси, переступає через біль та страх, і нарешті отримує те, про що він мріяв все життя - свободу від матеріального світу[41, 4]. Важливого значення у драмі набуває час. Взагалі, простір в театрі поєднується з часом, тому виникає своєрідний хронотоп[43, 199]. Як вважає Л. Сафронова, коли відбуваються певні переходи у часі, тим самим вони ховають дії сюжету[43, 200].

Як стверджує М. Возняк, дія драми розпочинаються в Римі, де знаходиться батьківський дім Євтиміана та палац імператора Гонорія[9, 193]. Подорож Олексія з Риму в Сирію, місто Едес - це хвилини, а не роки[9, 193]. Як вважає Л. Сафронова, цей час не має історичних рис, він втілює міфологічні елементи[43, 173].

М. Возняк припускає, що автором драми «Олексій, чоловік Божий» був професор західноукраїнського походження, бо текст увібрав сплетіння західноукраїнського та наддніпрянського діалекту[9, 194]. Бо, в кінці драми Олексій пише «хартію» церковнослов'янською мовою для своїх батьків та нареченої.

Західноєвропейська драма багато разів змінювала свої тенденції, аж поки не з'явився французький класицизм, і шкільна драма відповідно змінюється у XVII столітті[9, 157]. Західна частина України схилилась до польської літератури. Вчителі, які знаходилися в західноєвропейських університетах також надавали вагомому значення містерії. Вони враховували теорію драми, а також приділяли увагу тенденціям польського театру[9, 157].

Український театр був побудований вертикально для того, щоб можна було зрозуміти та розгледіти цілісну «картину світу». Як вважає Л. Сафронова, сцена мала три поверхи: небо, землю та пекло[43, 220]. Кожен поверх мав алегоричне та символічне побудування. Такий поділ на поверхи можемо побачити і в українській шкільній сцені[43, 220].

«Картину світу» набувала вагомому значення. Бо, вона увібрала апокрифічні мотиви[43, 87]. Л. Сафронова стверджує, рай - це місце у якому відбулося гріхопадіння, тому шкільний театр постійно використовував такі біблійні епізоди у своїх постановках[43, 87]. Вагомому значення набуло й пекло, тому ми можемо побачити рівновагу між раєм та пеклом.

Перший поверх зображував життя - землю, верхній - рай. Проте, як вважає В. Адріанова, рай мав певні відмінності від неба[2, 447]. Але схожими рисами

були алегорії та символи, які символізували небо та рай, це були Милість Божа та Милосердя[43, 221]. За словами Л. Сафронової, метафора набувала вагомого значення для українського театру, адже вона виступала і як символ[43, 218].

Українська шкільна драма схиляється до тенденції мораліте. Мораліте стає важливим складником бароко[9, 195]. Адже драма мораліте не тільки лишила явища, які притаманні бароко, як алегоричні сюжети з біблійними мотивами, а ще й додала реальних персонажів у свій зміст[9, 195].

Драма Георгія Канинського «Воскресіння мертвих» стала яскравим прикладом, де автор поєднав символічних героїв зі звичайними людьми як, наприклад, священник, тому текст охопив життєві реалії[9, 196]. Георгій Канинський застосував у своїй драмі містичні елементи, які були притаманними українській бароковій літературі[9, 196]. Автор міркує над життям людей: «Чи воскресне мертва похована людина?..»[9, 196]. Звідси починається тема про життя на небі - в раю, та під землею - в пеклі. Драма мораліте охоплює важливі питання про життя та довгоочікуваний Божий суд[9, 196].

Драма увібрала алегоричні та символічні значення, а ще й релігійні мотиви. Л. Корній стверджує, що шкільна драма була бароковим явищем, бо мала алегорії, гіперболи та символіку[21]. Сама назва мораліте походить від середньовічних часів. Як вважає М. Возняк: «Мораліте має в своєму змісті видуману подію, взяту зі щоденного життя, а елемент алегорії виступає в ній на перший план»[9, 195].

Важливо значення в шкільній драмі набувають інтермедії. Зазвичай, між містерією та інтермедією спостерігаємо певну схожість[9, 157]. Інтермедії були написані народною мовою. Інтермедія відіграла цікаву роль в тексті, вона ставилася між актами або видоками. Своєю присутністю вона відволікала глядача від серйозного сюжету.

Як зазначає М. Гудзій: «Головне призначення інтерлюдій полягало в тому, щоб дати відпочинок і розвагу глядачеві, стомленому серйозною дією, яка розігрувалася в основній п'єсі»[11].

Загалом, інтермедії з'являлися в історичних або релігійних сюжетах, а також вона використовувала другорядних персонажів[11]. Як приклад, дію інтермедії можемо побачити в драмі «Олексій, чоловік Божий».

М. Возняк вважає, що подія весілля у драмі - це і є інтермедія, точніше інтермедійка сцена.[9, 192]. Бо, у драмі з'являються другорядні дійові особи: слуги, гості-селяни та батьки Олексія. М. Гудзій наголошує: «Особи інтермедій не мають відношення до дії самої п'єси, іноді, однак, вони можуть бути взяті з числа осіб, що належать до п'єси»[11]. Вони починають святкувати весілля. Грає музика, лунають співи, гості приносять подарунки, і навкруги всі радіють: «..п'ють усі з відра, впиваються, танцюють під звуки цимбалів і п'яні починають сваритися й битися»[9, 193]. Такі події увібрала інтермедія для того, щоб відволікти глядача від головного та серйозного сюжету. Як стверджує М. Гудзій: «Інтермедія ця відзначається великою жвавистю діалогу, гостротою сатири, дотепним гумором»[11].

1.2. Основні риси життя Олексія, чоловіка Божого як агіографічного жанру

«Агіографія» означає оповідання про осіб, які присвятили своє життя Богу (у перекладі з грецької *άγιος* означає святий, *grapho* - пишу)[1, 4]. Агіографія поділялась на два розділи: писання про життя святих та твори різного походження. Християнська агіографія була поєднана з античною біографією[1, 4]. Головним чинником для літератури був шлях, який показувала агіографія - це шлях до раю чи пекла. Агіографічна література повчала та відкривала таємниці Біблії[1, 4]. Агіографічний канон поєднує у собі агіографію та близькі явища для того, щоб детально проаналізувати життє святих, знайти в них глибинний сенс[10, 2]. Зокрема, не можна називати тексти про життя святих тільки агіографією. Як зазначає В. Горський: «Автор життя, агіограф, переслідував насамперед завдання дати такий образ святого, який би відповідав уяві про ідеального церковного героя»[10, 2]. Християнська ідеологія опирається на те, що Бог надає світу образ, але через те, що Бог не має свого образу, то він виступає прообразом усьому суцього[10, 2].

Образ святості - це образ ідеального, а саме шлях до ідеального та вищого - Бога[10, 3]. Агіографічна література через цей образ показує зв'язок між людиною та Богом. Для того, щоб наблизитись до Творця, потрібно уподібнитись йому через тему «Хриstopодібності», тобто слід стати святим[10, 3]. Загалом, тема «Хриstopодібності» відіграла значну роль в українській агіографічній літературі.

Автори барокової епохи намагались описати всі події та тенденції, яких бракувало. Як зазначає Г. Павленко : «..пристосування житійних сюжетів і мотивів до художніх смаків барокової доби, що виявляється у виникненні нового жанрового різновиду – агіографічної поезії, свідчить про «поступову естетичну асиміляцію» житійного жанру»[33, 19]. Головним пунктом для агіографії було розповсюдити та донести до людей біблійні діяння, показати шлях до духовних цінностей та навчити любити свого ближнього.

Становлення жанру житія відносять до VI століття[28]. Саме тоді були написані агіографічні твори Кирила Скитопольського. Щодо легенди про Олексія, чоловіка Божого, то вона виникла в V столітті і була однією з найпопулярніших як у західноєвропейських, так і в слов'янських літературах[28].

Для житія характерні загальні риси, яскраво виражені в тематиці й композиції. Вони «переходять» з одного тексту в інший, виробляючи своєрідний канон житія. Житіє святого складається, як правило, з трьох частин: передмови, центральної частини і своєрідного епілога[24, 15]. Спочатку дуже коротко висловлювалась похвала святому, далі зазначалися час і місце народження, йшлося про його батьків, розповідалося про прийняття ним монашого сану, про духовну кар'єру, або втечу від світу (в пустелю, печеру, на Афон..).

Визначальною для житія постає відносна історичність[33, 33]. Однією із жанрових особливостей житія є панегірична спрямованість. Хоча іноді агіографи наділяють своїх персонажів досить незвичними (як на читача XXI століття) рисами. Як вказує О. Александров, у житіях святих «особливо відчутні канонічність втілених у творах ідей і традиціоналізм принципів поетики»[3, 9].

Образ святого, за визначенням дослідника, формується на перетині «узагальнення» і «факту». Найпоширеніша форма «загального» - цитати з

Біблії[3, 11]. Друга форма «загального» - символи. Це персонажі Святого Письма, події Священної історії, а також персонажі історії церкви[3, 11].

Треба звернути увагу і на дидактичність життя святого. Як уже зазначалося, легенда про Олексія, чоловіка Божого виникла ще в V столітті. Уже в XI столітті слов'янський переклад життя Олексія, чоловіка Божого став відомий в старокиївській писемності[14].

В українській бароковій літературі досить відомим було житіє Олексія, чоловіка Божого, укладене Димитрієм Тупталом. На думку В. Адріанової, Туптало, укладаючи барокове житіє святого, використав тексти, написані в різний час і різними мовами[2, 114-124]. Хотілося б звернути увагу на таку особливість цього життя як фрагментарність. Це типове житіє аскета, тому важливого значення набувають протиставлення: «духовне-матеріальне», «земне-небесне», «людське-Божественне», «низ-верх».

Дивне й саме народження Олексія. Його батьки довгий час були бездітними, і Олексій з'явився на світ лише після молитви його метері Аглаїди. А коли батьки хочуть одружити Олексія, він втікає з дому і вирушає в Сирію, в місто Едес. Святий, одягнений в жебрацьке лахміття, протягом сімнадцяти років просить милостиню на паперті церкви Богородиці в Едесі. Його сім'я вважає, що Олексій загинув.

Церковний панамар бачить видіння: Богородиця говорить йому, що Олексій - чоловік Божий. За визначенням О. Александрова, це видіння свідчить про те, що Олексій ще за життя стає святим[4, 84]. Слава гнітить святого, і він втікає з Едесу. За волею Божою, він повертається у Рим до батьків. Зустрівши батька, святий просить його прихистити і дозволити йому харчуватися «крихтами з батьківського столу», на що Євтиміан відповідає згодою.

Ще сімнадцять років живе невпізнаний ніким з рідних Олексій у своїй сім'ї в спеціально вибудованій келії. Перед смертю Олексій, чоловік Божий пише «хартію», з якої батьки дізнаються, що вони прихистили не просто святу

людину, а свого сина. Агіограф детально розповідає про посмертні чудеса святого і про горе близьких.

Житіє Олексія, чоловіка Божого прийнято розглядати через призму біблійної притчі про блудного сина. Агіографічний текст можна розглядати і у зв'язку зі старозавітною історією гріхопадіння. Треба звернути увагу і на зображення сім'ї Олексія, чоловіка Божого.

Як стверджує Д. Сироїд, для агіографів головним завданням було пізнати віру та провести аналіз моральних принципів[40, 3]. Писали ці твори духовні люди, які хотіли зберегти важливі історії з життя святих. Агіографія розпочалася від життя Антонія Великого і зазнала великого впливу на західну культуру[40, 3].

Житіє Антонія стало важливим елементом в історії агіографії. Як вважає Д. Сироїд: «Сам святий став прикладом богонатхненного подвижницького життя, а твір Атанасія Олександрійського – прикладом того, як можна написати про святого»[40, 4]. Існувало дуже багато житійних текстів, вони писалися про монахів, преподобних, мучеників, великомучеників[40, 4]. Після Антонія Великого Семеон Метафраст зібрав понад сто агіографічних текстів та вклав їх у календарному порядку[40, 4]. Але як зазначила Д. Сироїд: «Роль Метафрастової збірки для розвитку агіографії оцінюють неоднозначно..»[40, 4]. Також важливий вклад в агіографію зробив преподобний Нестор Літописець.

Головним завданням агіографії було переконання, щоб читач зміг повірити у зображений «лик» святого. Також можна порівняти ікону із житієм[40, 5]. Такий спосіб слугує для кращого розуміння тексту, так само як відбувається із цитатами.

Згадки про Святе Письмо можна знайти скрізь, особливо в українській агіографічній літературі[40, 5]. Цікавим є те, що біблійні цитати набувають певного значення. Вони накладаються на життя святих і роблять текст простим для розуміння[40, 5]. Як стверджує Д. Сироїд, цитата тісно пов'язується зі

змістом: «Боже Слово скеровує до певних учинків або ж загалом міняє життя, як у Житії Теодосія Печерського, Антонія Великого чи інших зразках жанру»[40, 5]. Цитування Біблії має певну історію, яка виникає незалежно від тексту.

Існує «тематичний ключ» - біблійне цитування, яке розгортає агіографічний матеріал, як наприклад у житії Бориса та Гліба[40, 5]. Також існують топоси, які допомагають зрозуміти перехід цих загальних місць від життя до житія. Життя святих переписувалися майже без змін, вони були сакральними[40, 6]. Коли проводилися служби, то тексти скорочували, але все одно вони були прив'язаними до головного тексту, тобто тут йдеться про пригадування[40, 6]. Як зазначає Д. Сироїд, література бароко перетворила канонічний текст на інформативний[40, 6].

Агіографія поступово втрачає сенс канону, бо до житія святих доєднується зайва література, яка губить справжній сенс, і картина стає дуже розмитою. Існує ще одна категорія житій святих[40, 6]. Ця категорія охоплює тему свободи, до якої святі прагнуть наблизитися, і зрештою це відбувається. Адже звільнившись від влади, суспільства, зла, болю - святі опиняються поруч з Богом. Це їхня мета, вони відмовляються від усього матеріального, щоб бути поруч лише з Творцем[40, 6]. Як вважає Д. Сироїд: «У впізнавану, канонічну форму вкладаються сюжети, котрі не можуть повторитися за рівнем свободи сприйняття життя як Божого дару»[40, 6].

Житіє святих - це не просто коротка розповідь про життя християнських мучеників, це довгий шлях та робота над собою. Згідно з Симеоном Метафрастом, поступово житія набувають панегіричного характеру[14].

На території України, після прийняття християнства з'являються агіографічні твори, які були перекладені з грецької мови, основними літературними збірками стали Прологи та Патерики[14]. Основним змістом агіографії є історична розповідь, вона виступає як фон, до історії долучається

біблійна символіка, і потім, самим головним елементом постає життя святих[14]. До історичної агіографії належать оповіді про князів Бориса і Гліба, Ольгу, Володимира, а також Олександра Невського[14].

В кінці XIV століття в агіографічній літературі зароджується стиль «плетіння словес», за допомогою якого агіографія набула емоційності[14]. Пізніше було створено агіографічні тексти, які набули рис західноєвропейського стилю - це була праця «Життя святих» Петра Скарги[14]. У 1683 році на світ з'явилася «Книга житій святих», автором якої був Дмитрій Туптало[14]. З кожним разом сюжети житій змінювались, що свідчить про нові тенденції в літературі.

Щоб глибше показати значення агіографії, звертаємося до Києво-Печерського патерика. В Україні Києво-Печерський патерик займає важливе місце серед агіографічної літератури. Патерик увібрав у себе всі особливості агіографічного тексту[17]. Головною метою патерика є повчання. Всі зібрані тексти про святих не тільки розповідають історії минулих часів, а через самі життя повчають, бо вони мають елементи притчі[17]. Києво-Печерський патерик увібрав у себе риси східного християнського канону[17]. Зазвичай, патерик читали на богослужіннях, особливо зранку та під час трапези. Як зазначає архієпископ Ігор Ісіченко: «Повчання отців-пустельників, ритм їхнього життя, повсякчасне вдосконалення в чеснотах і боротьба зі спокусниками входили за посередництвом цих текстів до буденної свідомості ченців»[17]. Святі отці намагалися наслідувати аскетичні тексти, адже їм доводилося боротися зі своїми спокусами та бажаннями[17]. Тому вони зверталися до текстів, щоб повчитися.

Після появи Києво-Печерського монастиря починають швидко виходити літописи. Одним із відомих на сьогодні є літопис «Повість временних літ», який уклав Нестор Літописець[17]. Літопис охоплює історію виникнення монастиря, описує смерть Феодосія, як його тіло перенесли з печери до церкви, що відбувалося з монастирем під час цих подій, яке диво сталося після[17].

Виникнення Києво-Печерського монастиря, хоч і досить штучно пов'язується з іменем Митрополита Іларіона. Іларіон викопав печеру на схилах Дніпра, де згодом почав жити Антоній[17].

Як вказує архієпископ Ігор Ісіченко, Антоній був аскетом і перебував весь час на Афоні, а повернувшись у Київ з благословенням афонського ігумена, заснував монастир[17]. У літописній статті 1051 року Печерський монастир зображений аналогом Афону. Особливої уваги приділяли Антонію та Феодосію[17]. Пізніше, у 1074 році з'являється літописна стаття, яка описує смерть Феодосія Печерського, охоплює патерикові розповіді: про ігумена Стефана, Єремію, Матвея, Ісаакія, а також згадується піст, якого дотримувався Феодосій сидячи у печері[17].

Життя монахів було важким, вони мали дотримуватися всіх правил монастиря: тримати піст, любити навколишнє середовище та людей, бути покірними та відданими своїй вірі[17]. Водночас з'являються символічні мотиви, які стануть головними в Києво-Печерському патерику[17]. Кожен зі святих мав свою історію як от Матфей та Єремія, що займалися порушниками чернечих норм, вони відповідали за порядок та дотримання прав монастиря [17]. В патерику розповідається і про важкий шлях Ісаакія[17].

Через те, що жив один в печері, весь час перебував у молитві, то до нього постійно приходили біси, які намагалися відвернути від Бога та скинути його з праведного шляху в безодню[17]. Проте йому вдалося врятувати свою душу, і він зміг повернутися до чернецтва[17]. Цікавий образ диявола, який перевтілювався у звичайного ляха. Як зазначає архієпископ Ігор Ісіченко: «Порятунок душі приносять Ісаакієві повернення до чернечої спільноти і прийняття подвигу юродства, котрий передбачав дуже активне втручання в довколишнє життя»[17].

Треба згадати і «Житіє Феодосія Печерського», написане Нестором Літописцем, яке пізніше ввійшло до складу Києво-Печерського патерика[17]. Як

зазначає архієпископ Ігор Ісіченко: «Завдяки багатогранній діяльності Феодосія монаша громада трансформується у впливову суспільну силу, організовану відповідно до Студійського уставу, здатну бути осередком літературної праці та мистецької творчості»[17]. Після Варлаама Феодосій очолив Києво-Печерський монастир, і він почав активно розвивати його[17]. Текст був написаний для його учнів, він увібрав символічні риси, які були характерними для агіографії, також присутні елементи, які мали побутовий характер[17].

Кульмінаційним моментом у Патерику були послання Симона та Полікарпа[17]. Як стверджує архієпископ Ігор Ісіченко: «Саме твори Симона й Полікарпа знаменують остаточне утвердження патерикового жанру в українській літературі»[17]. Симон зміг переконати у своєму посланні Полікарпа, щоб той змінив своє бачення монастиря. Симон у своєму посланні пише про створення Києво-Печерського монастиря, згадує ченців та чудотворчі ікони[17]. Великого значення в Патерику набув сюжет про Григорія Чудотворця, який став уособленням любові та добра[17]. Сюжет цієї оповіді показав, що у кожної людини є слабе місце, і не варто звертати на це увагу й випромінювати ненависть до цієї істоти. Григорій Чудотворець повчає прощати лихі справи та помисли[17].

Києво-Печерський патерик має дві редакції. Перша редакція - Касіянівська охоплює історію створення монастиря, життя Феодосія, послання Симона до Полікарпа, Полікарпа до Акиндина, а також тексти з «Повісті временних літ»[17]. Друга частина Касіянівської редакції точно і послідовно описує історію монастиря, життя церковних діячів, і все це укладено в хронологічному порядку[17]. Проте як зазначає архієпископ Ігор Ісіченко, агіографічних сюжетів у другій частині редакції було небагато[17].

Як вважає Т. Чайка, у Патерику закладено сенс «уміння любити»[51, 1]. Через життя святих проходять історії, на які накладаються повчальні притчі, і головними їхніми мотивами є любов. Адже, від апостольського періоду буття

походить ця риса любові[51, 1]. Києво-Печерський патерик та життя святих навчають людей бути людьми. Святі пройшли важкий шлях, шлях духовного наполегливого вчення[51, 1]. Вони стали уособленням любові. Бо саме через молитву можна досягти любові, адже Бог - це і є любов. Т. Чайка стверджує: «Вплив етосу любові виразно простежується і в тій історичній перспективі, в якій усвідомлюють себе автори, так і герої патерика, в їх незмінному тяжінні до того ідеалу одухотвореної любові й соборності..»[51, 2].

Вагомого значення набув Києво-Печерський патерик. Він охопив історії про заснування Києво-Печерського монастиря. А також, за допомогою патерика розкрито та проаналізовано життя святих. Патерик вмістив у себе агіографічні тексти. Він став повчальним матеріалом для спудеїв і не тільки для них. На прикладі подвижників ми можемо побачити, як вони боролися із своїми гріхами та спокусами.

РОЗДІЛ 2. Символіка і фактографія в драмі Про Олексія, чоловіка Божого

2.1. Сюжет і композиція драми

Барокова література охоплює тісний зв'язок людини з Богом[52, 269]. Ядром зацікавлення богословів стає людина, яка намагається будувати свій шлях, працювати над собою не дивлячись на біль та муки, все одно продовжувати стояти на ногах і досягати вершини - перебувати у постійній молитві, бути поруч з Богом. Людина прагне відмовитися від земного щастя,

розкоші, слави задля того, щоб наблизитись до святого[8, 1-2]. Цю тенденцію можна побачити в житті Олексія, чоловіка Божого, коли Олексій відмовляється від мирського життя, покидає свою домівку задля того, щоб пізнати Бога[9, 190].

Драма-міраклъ «Олексій, чоловік Божий» була написана на честь царя Олексія Михайловича. Драма складається з прологу, актів, епілогу, інтермедії, а також хору[9, 191]. Драма-міраклъ взяла для свого сюжету західноєвропейські тенденції - риси містерії та єзуїтської драми. Загалом, драма написана у вигляді діалогу[9, 191]. Зміст п'єси «Олексій, чоловік Божий» наближений до житій святих. Також можемо побачити дії, які відбувалися на небі - розмова янголів, на землі - життя Олексія.

Драма має агіографічний характер, бо увібрала у себе сюжет життя Олексія та символіку християнських традицій[14]. Головним аспектом сюжету постає прагнення Олексія стати аскетом, він хоче покинути все заради Бога, а також важливими виступають тенденції щастя й горя[14]. У драмі зустрічаються біблійні мотиви. Олексій йде важким шляхом, він долає спокуси, переступає через біль та страх, і нарешті отримує те, про що він мріяв все життя - свободу від матеріального світу[41, 4].

Як зазначає М. Возняк, автором драми «Олексій, чоловік Божий» був професор західноукраїнського походження, бо ми можемо помітити у тексті поєднання західноукраїнського та наддніпрянського діалектів[9, 193]. Лист Олексія своїм батькам та дружині був написаний церковнослов'янською мовою.

В епілог автор помістив думку, за якою було написано драму: «Єсть, признаем, леч тая не кожному явна, особливе тому, хто книг не отверяет, а видініє паче слуха увіряет. Прето-смо видінієм живим показали Алексія святого яко во зеркалі»[9, 193]. Як ми можемо трактувати написане, то автор намагався сказати, що драма вмістила в себе житіє святого - Олексія, і через його життя

показала й розкрила таємниці. Згодом драма-міраклъ «Олексій, чоловік Божий» набула віршованої форми, для короткого зображення змісту[9, 194].

Пролог розпочинається зі згадки про Діогена, який ходив вдень по місту зі свічкою в руці й шукав божу людину: «Диоенес, философ, среди дня з свичою \\ Человѣка негдыс \\ А меж тижбою своєю \\ Шукал, але не знайшол: жаден не дал быти \\ Человѣчим кого б мѣл гонором учтити»[12]. Ця згадка про філософа була не випадковою. Бо, за легендою, Діоген ходячи по місту вдень з вогником у руці, намагався відшукати людину з іскрою в очах[39]. Тобто Божу людину, яка має душу й серце, тому має право називати себе людиною.

Запалена свічка вдень свідчить про те, що філософ дуже хотів знайти Божу людину, що навіть використовував додаткове джерело світла та енергії для пошуку. Тому він підходив до людей у натовпі і світив їм в обличчя, щоб знайти в очах ту іскру. Також свічку можна трактувати як маленький маячок серед безкрайого океану, лише за допомогою променю світла корабель знаходить берег. Так само відбувається зі свічкою - Божа людина завжди побачить мерехтіння свічки навіть вдень.

Весь зміст драми про Олексія, чоловіка Божого увібрав у себе символічні риси. Починаючи з легенди про Діогена, одразу можна зрозуміти сюжет драми. Історія розпочинається з пошуку Божої людини. «Будет то и на славу (пресвѣтлому и благочестивому) \\ А царю Алексѣю \\ Который и в бозѣ и в святых маючи надѣю..»[12]. Відштовхуючись від цього, можемо зрозуміти, що Божа людина відгукнулась на світло.

Олексій мав пройти важкий шлях, і не спіткнувшись об камінь, не спокусившись на багатство, прожити своє життя, яке він сам для себе обрав.

Епілог розпочинається зі співу та розмови на небі архангелів Рафаїла та Гавриїла: «Слава во вышних богу!»[12]. Рафаїл не розуміє, чому люди не хочуть одружуватися. Гавриїл пояснює, що часи змінилися і після падіння Люципера, на небі кількість янголів зменшилася, тому Бог намагається знайти

на землі людей гідних бути поруч із ним. І для цього потрібно уподібнитися його образу - стати святим, тобто відмовитися від матеріального[26, 3-4].

Як ми можемо помітити, Бог просить Гавриїла знайти людину, і він знаходить у родині Євфїміяна хлопчика: «Аще хоцещи божим человѣком зван быти \ \ И в найвышшом ангелском хору в небе жити, \ \ Храни до смерти чистость: она есть дорога \ \ Найпростѣйшая в небо до самого бога»[12]. Гавриїл закликає дитину піти праведним шляхом, щоб знайти Бога, а разом і себе. Проте Рафаїл сперечається з Гавриїлом, бо він іншої думки про людську долю: всі мають жити на землі й створювати родини, мати дітей, кожна жінка має змогу народити дитину й виховати її: «Усѣ панны сут плодны, гды панна зродила \ \ Едина, плодство з дѣвством гды совокупила»[12]. Але Гавриїл говорить, що кожен має право вибору, проте є душі, які вже мають початки святості, і вони мають спуститися на землю, щоб пройти важкий шлях задля свого порятунку. Під час їхньої розмови з'являється Олексій[12].

Архангел Гавриїл говорить Олексію, що він має спуститися на землю та обрати важкий шлях, щоб насамкінець опинитися на небі поруч із Богом, і зватися чоловіком Божим[12].

У першому акті ми можемо спостерігати спів янголів: «Святыи боже! святыи крѣпки! святыи безсмертны! спаси люди твоя!»[12]. З'являється Юно - богиня багатства: «Юно есм потужная и славна богини, \ \ На земной и небесной паную краине»[12]. Вона починає закликати Олексія не відмовлятися від багатства і просить його послухати її, бо вона може дати йому щасливе життя[12]. Вона згадує Паріса, сина троянського царя. Юно допомагала йому, вона подарувала розкіш та багатство[27]. І Фортуна була на його боці. Паріс загинув від отруєної стріли Філоктета[27]. Паріс у суперечці між трьома богинями визнав перемогу Афродіти і став уособленням краси та спокуси[27]. Він викрав кохану жінку - дружину спартанського царя Манелая і через це почалася Троянська війна[27]. Юно натякає Олексію, що він буде мати славу та буде жити у розкоші. До того, ж просить подумати про своїх батьків. Адже, як

вони будуть жити без нього, якщо він обере праведний шлях. Юно розстелеє перед ним килим, що символізує краще та розкішне життя, і запитує Фортуну-щастя: «А ты, Фортуно, к нему з чим ся одзываеш?»[12].

Фортуна починає розповідати, що вона набагато краща, ніж розкішне життя. Бо вона приносить славу та успіх. Фортуна закликає Олексія стати на її бік, адже вона обіцяє перемагати в боях та бути здоровим: «Надто юж не треба больш, щос обещала, \\\ Гдыс му до всѢх роскошей дорогу услала,— \\\ Тых нехай заживает щасливе в покою. \\\ Я зас в марсовом ему прислужуся бою, \\\ Бо ежели где яко на пляцу марсовым \\\ Щастя тому треба, хто хочет быт здоровым»[12]. Бо якщо не мати щастя, то можна померти. Тому вона згадує Тимофія - воєначальника з Афін[12]. Адже його смерть настигла після поразки на війні, точніше через зраду. Він помер одразу після закінчення війни: «Юж то правду мовлю, в том абыс ми дал вѢру, \\\ Обач, що валечному тому кавалѢру Тимофеушу справлю: спит он, леч я чую; \\\ Успокоился он, я за него воюю»[12]. Після цього з'являється Тимофій, і Фортуна закликає вклонитися йому. А після цього приходять земля Беоція, провінція Лацедаймоня та земля Евбонія[12]. Всі вони намагаються забрати до себе Олексія.

Фортуна обіцяє, що він буде жити у гарній країні і мати щастя за спиною, щоб біда не спіткала. Юно забирає Фортуну і вони зникають, але просять Олексія послухати їх, щоб жити у достатку та славі і біди не знати[12]. Послухавши розповіді Юно та Фортуні, Олексій вирішує стати на килим і обрати безтурботне життя, бо він буде жити у мирі та злагоді й батьки будуть поруч[41, 3]. Проте Олексій чує голос. То до нього говорить Віртус - цнота. Вона просить не ступати на килим та озирнутися назад: «АлексѢй! стой, \\\ АлексѢй! назад оглянися. \\\ Жал ми тебе, младенче! Злес пошол, вернися!»[12].

Віртус намагається пояснити Олексію, що Фортуна та Юно хочуть підкупити його та занедбати його душу: «Ниякие же богини перед себе ставят,— \\\ Юнону и Фортуну, тых висоце славят, \\\ Як бы то од ных добра и богатства мают \\\ Безумные людие; чем того не знают, \\\ Же богатство и слава,

долгота лѣтъ многа, \ \ Все то есть от самого наивышшаго бога»[12]. Віртус говорить, що люди неосвідчені та вразливі, вони хочуть легко жити і все мати. А це не так, адже вони відходять від Бога, вірять, тому що бачать, а не відчують. Віртус на прикладі Тимофія пояснює все, що відбувається[12]. І зрештою, їй вдається напоумити Олексія, який дякує Віртус за порятунок[12]. Тому, Олексій питає, як же йому наблизитися до Бога[12].

Віртус стелить вузьку доріжку, яка веде на небо, проте вона занадто вузька і хистка, якщо порівняти із килимом, що розстелила Юно[12]. Цікавим є те, що доріжки - це певні символи. Як ми можемо простежити, то велику й широку дорогу, що пропонує Юно, набагато простіше пройти, аніж ту дорогу, про яку говорить Віртус, бо вона дуже вузька, і з неї можна швидко впасти[41, 2]. Тобто, звідси виокремлюється поняття важкого та простого шляху. Можна обрати легкий та безтурботний шлях, який вже підготувала Фортуна, або ступити на важкий та болісний, щоб навчитися праведно жити. Але Олексій вирішує не зупинятися, тому обирає для себе важкий шлях[12].

Віртус розповідає про дорогу, яка застелена квітами, про спів янголів, які будуть його оберігати: «Ходи по той дороге, ты напоминаю. \ \ Роза, знак дѣвства, межі тернием ся родит; \ \ Дает то знат, иж по сей кто дороге ходитъ \ \ Тернистой, то цвѣтъ дѣвства цѣло сохроняет \ \ И межі ангелские хоры ся вселяетъ, \ \ С которыми ежели и ты хочеш жити, \ \ Не слухай мира, а хтѣй при мнѣ, Цнотѣ, быти»[12]. Він бажає не слухати світ, який наповнений такими, як Юно та Фортуна. Щоб дістатися до Бога, потрібно пройти через все життя.

На шляху з'являється Бідність, яка закликає Олексія відмовитися від усього матеріального, що є на світі[12]. Бідність говорить, що її ніхто не любить, адже вона нічого не може дати людям матеріального. Проте вона має інші якості та цінності. Відмовившись від тілесного та фізичного, - можна отримати духовне[12]. Тому Бідність наголошує на тому, що головні цінності та скарби - це духовний стан людини, її тяжка праця над своєю душею, для того, щоб бути поруч з Богом. Адже, не існує нічого більшого й ціннішого за любов: «Бо

совершенным господь того называет, \\\ Кто при цнотах в волном ся \\
убозствѣ кохает..»[12]. Олексій відмовляється від усього й обирає дорогу до
Бога.

Дія відбувається на землі. Батько Олексія Євтиміан та мати Аглаїда
вирішують одружити свого сина[12]. Він довго не погоджується, проте
зрештою вирішує одружитися. Батьки їдуть по наречену, яку обрали для свого
сина. В цей час перед Олексієм з'являється архангел Михаїл, який нагадує про
його намір з яким він прийшов у світ[12]. Олексій, запевняючи, що не
відступить від своєї дороги, яку обрав, говорить: «..Же трват буду до смерти в
житиї суровом \\\ А богатства и гонор, о котром ми правят \\\ Родичи, кому хочут,
тому нех оставят..»[12].

Розпочинається весілля, і тут автор вводить інтермедійну сцену[9, 192].
Слуги Євтиміана запрошують усіх гостей приєднатися до церемонії. Кожен з
гостей-селян бажає всього найкращого Євтиміану та його сину, і дарує
подарунки: качку, яка символізує міць у стосунках, яблука як символ любові та
радості, хліб, що означає життя[41, 3]. Слуги розстеляють килими, готують
страви та напої. Всі гості-селяни сидять, бажають щастя та добра сину
Євтиміана, потім вони напиваються, танцюють і починається бійка: «Чи так ты
почав? стуй же лиш, собачий сыну! \\\ Осе ж и у мене руки есть»[12].

У цей час Олексій віддає своїй нареченій обручку, і говорить, що не може
залишитися з нею, бо обрав свій шлях в іншому. Просить свою наречену
зберегти обручку. Після цього Олексій покидає свій дім, зустрічає на вулиці
жебрака, якого просить обмінятися одягом та йде. За порадою архангела Уриїла
Олексій вирушає до Едесу[12].

Євтиміан дізнається, що Олексій покинув домівку. Аглаїда не може знайти
собі місця, а коли жебрак приносить одяг Олексія, то смуток стає ще
більшим[12]. Євтиміан просить своїх слуг знайти Олексія. Проте все марно. У
цей час імператор Гонорій запрошує до себе Євтиміана. Але батько дуже

засмучений через Олексія. Імператор відправляє своїх слуг на пошуки Олексія[12]. Слуги підходять до Олексія, який сидить у лахміття біля храму Богородиці. Але його ніхто не впізнає, тому слуги запитують, чи не бачив він Олексія[41, 3]. На що Олексій відповідає, що не бачив і не знає такого. Слуги вирішують дати йому милостиню, щоб він молився за їхні душі: «Даймо ж мы сему жебраку алмужну, \ \ Здасться то ему на потребу нужну»[12]. Олексій дякує Богові, що вони його не впізнали. Тут автор драми використовує мотив невпізнання[41, 4]. Після того, як Олексій обмінявся одягом з жебраком, він обмінявся не тільки одягом, він стає зовсім іншою людиною, тому слуги не змогли його впізнати.

Схожий мотив можемо простежити також у повісті про короля, що ходив вночі зі злодієм красти[34]. Король обмінявся зі злодієм шапкою, що наступного дня допомогло йому впізнати свого приятеля[34]. Лише маленька деталь і так кардинально змінює людину, що її ніхто не може впізнати. Люди лише обмінюються речами ззовні, і з ними відбуваються глобальні зміни. Так Олексій став іншим.

Наречена Олексія дуже сумує і не розуміє, чому він відмовився від свого щастя і покинув домівку: «В союзе любвѢ, нет, нерозорванным: \ \ Обещывалем з ним жити до смерти \ \ В том и умерти»[12]. У цей час приходять слуги до Євтиміана і кажуть про невдачу у пошуках Олексія.

Архангел Уриїл закликає людей прийти до чоловіка Божого, який сидить під храмом святої Богородиці[41, 4]. Адже його назвали чоловіком Божим, бо увібрав він у себе милість та цноту[41, 4]. До Олексія підходять люди і починають просити його, щоб він молився за їхні душі. Вони просять бути здоровими тілесно й не хворіти. Олексій вирішує втекти з Едесу, щоб стати аскетом і лишитися наодинці з Богом. Він сідає на корабель, але починається шторм, і корабель опиняється в Римі[12]. Олексій подумав, що це знак від Бога, і йому треба було повернутися додому, він приймає це та йде до свого будинку.

Олексій прожив сімнадцять років в Едесі, і знов повернувся в Рим. Він приходить у двір і просить у свого ж батька пожити біля нього. Євтиміан дозволяє Олексію лишитися, він просить слуг збудувати маленьку капличку поруч зі своїм будинком[12]. Тут можемо провести аналогію з Діогеном, який обрав шлях аскета. Він жив біля моря у бочці, яку ще називають «піфос»[39].

Олексій живе сімнадцять років біля своїх батьків, і його ніхто не впізнає. Навіть рідний батько не може розгледіти у жебракові свого сина. Євтиміан запрошує Олексія до столу, але він відмовляється. Олексій просить лише «крихти з його столу»[12]. Так проходить сімнадцять років і весь цей час слуги знущалися з Олексія, вони обливають його поміями, штурхають та ображають.

Одного разу Олексій почув голос, який сказав йому, що на нього чекають на небі. Олексій, чоловік Божий попросив слугу, щоб той приніс йому папір та чорнило. Він починає писати про своє життя. Описує, як жив сімнадцять років в Едесі, як молився та допомагав людям, потім як повернувся і жив ще сімнадцять років біля свого батька[12].

Варто сказати і про числову символіку. В драмі число сімнадцять відіграє важливу роль, і означає духовну наповненість[46, 10]. Головним моментом у хартії стала фраза, яку він сказав своїй нареченій. Фраза стала підтвердженням, що Олексій, син, який залишив свій дім заради свого духовного вдосконалення.

Олексій, чоловік Божий помирає тримаючи у руках «хартію». По його душу архангел Михаїл посилає архангелів Гавриїла та Рафаїла кажучи: «ЧеловѢк божий АлексѢй скончася. \\\ Слыш, Гаврииле, и ты, Рафаиле! \\\ ПойдѢте, душу его приймѢте миле, \\\ В найвышши хор наш справте ей дорогу, \\\ Бо угодна есть душа его богу»[12]. Після приходу архангелів лунає голос, який сповіщає людям, щоб вони шукали чоловіка Божого. Імператор Гонорій закликає всіх шукати його. Євтиміан розуміє, що чоловік Божий, про якого всі говорять, живе біля його будинку, всі вирушають туди. Коли люди приходять у двір, то бачать, що Олексій лежить і не дихає, він помер, тримаючи у руках «хартію».

З'являється Аглаїда та наречена Олексія[12]. Євтиміан читає «хартію» вголос, і розуміє, що це був його син, якого ніхто не впізнав. Наречена Олексія та мати починають плакати та схилитися до нього. Олексій лежить на землі, і його обличчя та тіло випромінюють світло. А в цей час Олексій сидить на небі, дивиться вниз та тішиться. «Человѣка божия, Алексѣя свята, \\\\ Який был живот и якая в небѣ плата, \\\\ В сем актѣ, милость ваша, видѣлисмо ясно, \\\\ Котрый же бы ся кому не здал быт напрасно»[12].

Люди беруть його на руки й починають нести до храму святої Богородиці[12]. Під час цієї церемонії люди, що йшли або стояли поруч, почали виліковуватися. Цей фрагмент є підтвердженням того, що Олексій, чоловік Божий був святим. Він прожив своє життя, працюючи над собою - своєю душею. Він уподібнився до Ісуса Христа, який пройшов тяжке випробування: помер мучиницькою смертю, але не відступив від свого шляху.

Драма-міраклъ завершується тим, що Олексій стає вільним від матеріального життя. Його життя увібрало важливі елементи, які були відтворені у драмі-міраклъ. Життя Олексія, чоловіка Божого дійсно стає відображенням шляху Ісуса Христа. Відмовившись від усього несуттєвого: від багатства, слави, смачної їжі, Олексій обирає праведний шлях. Одягнувши одяг жебрака, босоніж він пішов шукати істину. Споживаючи лише хліб та воду, Олексій перебував у постійній молитві. Його шлях був вузьким, і привів його в Царство Небесне. Зрештою, він отримав велику свободу та спокій. Зміст та композиція тексту увібрали біблійні мотиви. Важливими для сюжету стали тенденції агіографічного сюжету[41, 2].

Отже, життя Олексія - це сворідна притча, яка вчить не відступати від обраного шляху, навіть якщо цей шлях має певні труднощі. Олексій, чоловік Божий описує в листі своє життя, як він стає аскетом. Його вибір можна вважати руйнуванням себе як особистості. Але ця руйнація відбувається заради порятунку своєї душі. Муки та біль лише загартували Євтиміанового сина. Лише через смуток та біль можна перемогти й знайти Бога. Істина пізнається

лише через тіло та свідомість. Істина - це любов, радість. Щоб пізнати її, потрібно відкритися та відчувти. Олексій, чоловік Божий відчув Бога всередині себе.

2.2. Образ Олексія, чоловіка Божого

Драма-міраклє охоплює агіографічний сюжет про життя Олексія. Як нам відомо, він народився в заможній родині Євтиміана та Аглаї. Його з дитинства дбайливо виховували та опікали[35]. Коли Олексію виповнилося сім років, його віддали навчатися, він багато читав і писав, вивчав Святе Письмо. Тут ми знову можемо побачити числову символіку. Число сім - означає духовну досконалість, як і число сімнадцять[47, 10].

Як вказує С. Журавльова, образ Олексія, чоловіка Божого в інтерпретації Іоана Максимовича постає як втілення святості[15, 3]. Олексій отримав дар зцілювати людей. Це відбувається під час перебування Олексія біля храму святої Богородиці, в Едесі. До нього зверталися люди і просили, щоб він молився за них. Олексій молиться, і всі хвороби зникають. А також, вже після смерті він продовжує творити чудеса[35]. Коли його несли на руках до гробниці у храм святої Богородиці, хворі люди, що знаходилися поруч, - виліковувалися. Як стверджує С. Журавльова: «Ця людина цілком свідомо обирає шлях добротності, терпіння, зречення світських спокус»[15, 3]. Олексій відмовився від легкого життя, а обрав важкий шлях, який насамкінець приведе до Царства Небесного.

Як стверджує архієпископ Ігор Ісіченко: «Паломництво ввійшло ще до середньовічного побуту як одна з масових форм народного благочестя й ефективний засіб подолання фізичних дистанцій до місцевостей, освячених благодатною присутністю Ісуса Христа, виявами Божої ласки в діях земних подвижників, задля духовного наближення до джерела освятої ласки, що виявилася в цих місцевостях, - Бога»[18, 100]. Подолавши її та піднявшись духовно по вертикалі - людина спроможна досягти високого. Адже, живучи

лише тілесним життям, людина втрачає себе і зв'язок з Богом. Олексій народився з місією пройти духовною дорогою. Його батьки дуже хотіли дитину, тому Бог подарував їм сина. Взагалі, тут можемо побачити, що місія духовного життя властива не тільки Олексію, але і його батькам. Кожен з них мав подбати про духовні цінності.

Олексій зображений у позитивному ключі. Не дивлячись на свій непростий шлях, він не озлобився на людей, він все пропускав через себе: біль, смуток, злість людей. Опираючись на свої сили, Олексій продовжував свій шлях. Він намагався втекти зі своєї домівки і податися в інші місця. Довгий час, сімнадцять років, він жив біля храму святої Богородиці[35]. Поки голос Всевишнього біля храму Богородиці не повідомив паламарю, що під його храмом сидить чоловік Божий[12]. Олексій постійно був із Богом. Саме присутність Бога надавала життєвої сили аскету.

На думку архієпископа Ігоря Ісіченка, паломництво - це шлях наповнений молитвою та духом[18, 100]. Люди обирають життя паломника для того, щоб вдосконалити себе, проте це важко. Адже потрібно вдосконалювати себе протягом всього життя.

Драма-міраклє висвітлює духовну боротьбу Олексія. На початку драми він довго вагається у виборі. Олексій не знав, який йому обрати шлях - безтурботний, чи важкий, але істинний. Відповідно, ці вагання відбуваються і на землі, коли Олексій погоджується з батьками щодо одруження[41, 3]. Лише почувши голос архангела Уриїла, Олексій повертається до своєї початкової мети. Тобто, можемо помітити хвилювання та невпевненість Олексія. Як стверджує О. Сліпушко: «Твір має філософський підтекст, адже автор порушує філософські проблеми, зокрема свободи вибору, співвідношення духовного і світського в житті людини, сенсу буття»[41, 4].

У драмі чітко виокремлюються риси античності та християнства. Тому можемо сказати, що Олексій об'єднує два образи: біблійний та агіографічний[41,

4]. Олексій намагається зрозуміти себе, тому ми можемо бачити його вагання у виборі між небесним та земним. Образ Олексія увібрав у себе риси Середньовіччя та Ренесансу[41, 5]. Ренесансні тенденції простежуємо у самотійному виборі, а середньовічні тенденції вбачаємо у шляху до Бога, тобто абсолютній відмові Олексія від розкошів[41, 5]. Взагалі, можна помітити, що в душі персонажа відбувається справжня боротьба. Небесне намагається витіснити земне.

Другорядні герої мають свої певні завдання у цьому сюжеті. Вони уособлюють життєві спокуси, кожен з них трактує своє бачення й намагається привернути Олексія на свій бік[41, 2]. Кожен з них прагне заволодіти душею Олексія. Можемо побачити, що саме день весілля Олексія стає досить важливим у драмі, адже це вирішальний момент[41, 3]. Бо, перед Олексієм стоїть вибір, про який згадує архангел Уриїл. Саме в цей час Олексій робить свій правильний та остаточний вибір - обираючи шлях пізнання істини. Зрозумівши чого він хоче, Олексій іде з дому та стає аскетом[41, 4].

Як уже було згадано раніше, у драмі простежуємо риси західноєвропейського театру. Образ Олексія теж увібрав ці риси про які М. Возняк пише як про: «..злиття двох течій західноєвропейського театру: містерії та єзуїтської драми»[9, 157]. В його образі бачимо і відлуння біблійних мотивів.

Тут можемо побачити, як виглядає спокуса, або іншими словами біси. Через багатство та славу народжуються негативні енергії, котрі намагаються отримати владу над душею. Насправді Олексій не хотів, щоб його батьки сумували й тужили за ним. Але його бажання виконати свою місію було сильнішим, тому він залишив рідних.

2.3. Персонажі-алегорії та другорядні персонажі

Як стверджує О. Сліпушко: «..образна система має інтертекстуальну природу й репрезентується міфічними істотами, які втілюють античні сюжети, до яких апелювала література Ренесансу, алегоричними персонажами, які часто мають барокове забарвлення, реальними постатями, взятими з життя Олексія»[41, 5]. Отже, ми можемо побачити персонажі-алегорії, які уособлюють певні символи. А також, важливого значення набувають і другорядні герої драми. Невідомий автор драми-міраклю використав у своєму сюжеті цікаві постаті. Драма увібрала в себе легенди та фольклор[38, 3-6]. Отже, на самому початку драми ми бачимо згадку про Діогена - грецького філософа, засновника школи кініків[39]. Він виступає в драмі шукачем Божої людини. За допомогою свічки він намагається знайти у натовпі людину близьку по духу.

Діоген обрав той самий шлях, що й Олексій. Він відмовився від грошей, будинку, сім'ї, слави для того, щоб вільно жити й пізнавати цей світ через Бога[39]. Проте Діоген відрізняється від Олексія тим, що має сильний дух і характер з самого початку. Він непохитний у своїх діяннях, він мав змогу зустрітися з самим Олександром Македонським[39]. Коли Діогену випала нагода зустріти Олександра, він не злякався, а навпаки проявив свою гордість. Олександр Македонський був здивований, наскільки самодостатнім виявився Діоген[39]. Якщо проаналізувати образ Діогена, то можемо побачити схожі риси з Олексієм, а саме їхній вибір. Тому не дивно, що пролог починається з легенди про пошук Діогеном людини[12].

Важливе значення мають і згадки про архангелів Рафаїла, Гавриїла, Уриїла та Михаїла. Архангели з'являються на початку драми, всередині та вкінці. Їхня присутність має декілька пояснень. По-перше, образи архангелів можна трактувати як охоронців людини, які оберігають душу й не дають можливість іншим потойбічним силам спричинити зло людині й спокусити її. По-друге, архангели втілюють земні й небесні образи. Як зазначає О. Сліпушко, між Гавриїлом та Рафаїлом на початку драми ведеться діалог, де вони сперечаються між собою[41, 5]. Рафаїл спонукає Олексія до шлюбу, адже він вважає, що люди створенні для того, щоб створити сім'ю. Проте Гавриїл іншої думки, він говорить, що Олексій має обрати шлях, який приведе його душу до Бога[41, 5]. Зокрема, всі ці події відбуваються в душі Олексія, який має багато питань, тому намагається знайти відповіді. У цей час за його душу починають боротися земні й небесні сили[41, 5]. Ці риси були притаманними для Середньовіччя, коли у боротьбу вступала душа й тіло. Зрештою, Олексій обирає шлях до Бога й відмовляється від матеріальних цінностей.

Роль архангела Михаїла полягає в настанові Олексія, точніше архангел стає внутрішнім голосом, який проводить його через усе життя[41, 5]. Натомість архангел Уриїл говорить усім про чоловіка Божого, про його діяння. Коли Олексій перебуває в Едесі й сидить біля храму святої Богородиці, паламар чує голос Уриїла, який розповідає про Олексія, чоловіка Божого[12]. Так само відбувається вкінці драми, коли Олексій помирає, то Уриїл закликає людей знайти чоловіка Божого. Але Олексій не хоче бути для всіх відомим, він хоче бути наодинці із собою. Тому переодягнувшись жебраком, щоб його ніхто не впізнав, Олексій повертається додому й живе там сімнадцять років[12]. Коли він помирає, то архангел Михаїл закликає Рафаїла та Гавриїла забрати його душу на небо.

Міфологічні риси властиві богині Юноні. Юнона весь час намагається переконати Олексія у тому, що безтурботне життя та багатство правлять світом[41, 5]. Вона через матеріальний світ хотіла довести, що існують потрібні

речі, без яких не можна обійтися. Як, наприклад, гроші, великий будинок, смачна їжа. До Юнони приєдналась Фортуна, яка уособлює везіння у всьому та славу[41, 5]. Фортуна переконує Олексія в тому, що з її допомогою він здобуде славу й повагу. Ми можемо трактувати ці міфологічні образи як спокусників, котрі намагались змусити Олексія відступити від свого шляху пізнати небесне й обрати світ земних насолод[12]. В основі цих образів - негативні матриці. Вони намагались переконати Олексія піти з ними і відректися від Бога. Проте у драмі з'являються й позитивні алегоричні образи - Віртус і Убогість. Віртус застерігає Олексія від неправильного вибору. Вона просить подивитися на Юнону та Фортуну через призму правди. Перед Олексієм постає реальність: Юнона - міфічне створіння[41, 5]. Вона розповідала, що має силу за допомогою якої син троянського царя Тріама Паріс здобував перемоги[27]. Але через Юнону, яка зрадила Паріса, розпочалася війна, і Паріс загинув. Бо, за легендою Паріс нерозважено розсудив богинь, коли йому довелося обирати серед них найвродливішу[41, 5]. Юнак обрав Афродіту, бо вона йому пообіцяла найвродливішу жінку - Єлену[27]. Через це Юнона відмовилась допомагати Парісу, тому юнак зазнав страшної поразки у двобої з Менелаєм. Фортуна, яка обіцяла Олексію силу, згубила Тимофія[27].

Як зазначає О. Сліпушко, у сюжеті згадувалися міста Беоція та Евбонія, вони займають місце дійових осіб і стають доказом Фортуни[41, 5]. Алегоричністю відзначаються Віртус та Убогість. Вони відвернули Олексія від шляху Юнони й Фортуни. Віртус та Убогість уособлюють земне й небесне життя[41, 5]. Вони пропонують Олексієві обрати свою дорогу[12]. Віртус показує шлях з трояндою та співом янголів, що також постають символами. Адже, троянда - квітка, яка має колючки. Тому, Віртус говорить, що дорога буде довгою та важкою[41, 5]. Але спів янголів буде супроводжувати його, щоб відчувати присутність Бога. Убогість наголошує на істинному шляху: не маючи нічого на землі - ти здобудеш все на небі. Як зазначає О. Сліпушко, дорога набуває значення боротьби[41, 6]. Бо, ступивши на довгий шлях, потрібно

завзято працювати над своєю душею й розумом - що Олексій і робить[41, 6]. Він бореться зі своїми слабкостями та протистоїть спокусам. Йдучи по колючках, він долає біль, і вкінці на нього чекає спокій. Обравши болісний шлях, він знаходить істинне життя, він знаходить любов - Бога.

Другорядними персонажами у драмі виступають батьки Олексія – Євтиміян та Аглаїда, а також наречена Олексія й слуги. Батько Олексія Євтиміян зображений як позитивний персонаж[35]. Він допомагає жебракам - годує їх, і не цурається. Дружина його Аглаїда також була доброю та чуйною жінкою[35]. Батьки Олексія бажають щастя своєму сину, тому хочуть, щоб він мав сім'ю. Але Олексій обрав інший шлях для себе, тому відмовляється від одруження. Батьки оцінюють такий вчинок як неповагу до них. Через це Олексій відчуває певний тиск з боку батьків і погоджується на весілля. Проте Олексій втікає, лишаючи свою наречену з обручкою в руці[35]. Наречена його не змогла стати дружиною, але змогла стати дочкою для Євтиміяна та Аглаїди. Адже після втечі Олексія його наречена лишилась в його батьків.

Важливого значення набувають образи слуг, які все життя допомагали та служили батькам Олексія і йому. Коли ж Олексій покинув свою домівку і опинився біля храму святої Богородиці, то слуги не впізнали його й навіть дали милостиню, щоб Олексій молився за них[35]. І коли Олексій повернувся додому у вигляді жебрака, то його знов ніхто не впізнав. Він жив у маленькому будиночку, харчувався хлібом і пив воду. Але слугам він не подобався, адже був для них просто брудним жебраком. Вони не могли зрозуміти, як він жив біля них і до того ж вони йому служили[35]. Вони вважали, що стоять вище ніж якийсь жебрак. Слуги постійно знущалися з Олексія - обливали поміями та штурхали. І навіть не здогадувалися, що перед ними їхній господар Олексій, син Євтиміяна та Аглаїди. Проте їхні дії можна трактувати як прояв негативу й суцільної злоби[41, 6]. Тому, коли з'ясувалося, ким був чоловік Божий - вони не повірили. Але Олексій не чіпав їх і мовчки сидів та терпів усе.

Отже, драма-міраць «Олексій, чоловік Божий» увібрала у свій зміст легенду, і складається з прологу, двох актів, епілогу та інтермедії.

Драма-міраць використала у своєму сюжеті західноєвропейські тенденції. У тексті присутні риси містерії та єзуїтської драми. Зміст п'єси «Олексій, чоловік Божий» наближений до житій святих. Драма-міраць зображує небесне та земне життя. Олексій, який постає перед вибором, він має обрати легке життя або важке. Легкий шлях йому пропонує Юнона та Фортуна, а важкий - Віртус та Убогість. Олексій довго розмірковує і вагається. Але, зрештою, він обирає важкий шлях - довгу та важку дорогу в Царство Небесне, щоб опинитися поруч з Богом.

Висновки

Отже, в процесі дослідження нам вдалося проаналізувати агіографічний сюжет в драмі «Олексій, чоловік Божий» та розглянути риси, які були притаманними для української барокової літератури. У драматургічних та агіографічних текстах використані панегірики, щоб увиразнити образ Олексія. Головним джерелом для літератури слугувала Біблія. Через біблійні тексти барокова література зображувала світ. Українська барокова література поєднала у собі християнство з античністю. У сюжеті драми «Олексій, чоловік Божий» можемо простежити риси західноєвропейської драми.

У першому розділі було розглянуто шкільну драму, яка згодом перейшла в театр і мала повчальний характер. Шкільна драма використовувала у своїх сюжетах біблійні мотиви, і майже у кожному тексті був присутній мотив чуда.

У XVIII столітті з'явилась драма на історичну тематику «Володимир» Феофана Прокоповича. Сюжет драми наповнений алегоріями, які були притаманними для української барокової літератури. Автор порівнює свого персонажа - князя Володимира Великого з Ісусом.

Важливим у сюжеті постає шлях, який мав пройти Володимир, щоб прийняти християнство. На його шляху траплялися інші персонажі-алегорії, які намагалися перешкодити Володимиру. Образи жерців стали подібними до образу змія з біблійного сюжету про Адама та Єву. Проте Володимир був сильним духом, через це йому вдалося прийняти християнство.

Барокова література використовувала християнські мотиви. Їх можемо помітити в драмі «Слово про збурення пекла». Це драма-містерія, яка об'єднала в своєму сюжеті мотив боротьби добра зі злом і мотив життя та смерті. У цій драмі з'являється Ісус Христос, який сходить у пекло, щоб подолати Люципера, і визволити старозавітних праведників.

Основним жанром театру постають: містерія, міраклъ, мораліте та інтермедія. Через алегорії, якими були чесноти: любов, біль, страх, віра, зображували «картину світу». Містерія охопила апокрифічні оповідання, міфологічні елементи та увібрала історію християнства. До її складу також входили події, які відбувалися на Різдво та Великдень. Містерія описувала народження, смерть та воскресіння Ісуса Христа. Містерія створила світ навколо людини. Містерія використовувала у своїх сюжетах образи персонажів добра та зла, і міфологічні персонажі. До цих персонажів доєдналися персонажі з Біблії та Євангелія. Важливим джерелом для містерії стали народні легенди та апокрифічні оповідання.

Та основним в нашому дослідженні став огляд драми-міраклю, в якій використані алегорії та символи. Головним джерелом для сюжету стали життя святих. Драма-міраклъ «Олексій, чоловік Божий» увібрала християнські традиції та символи, а також використала біблійні мотиви. У драмі важливого значення набув час. За допомогою «розривів» у часі «приховуються» окремі події, які об'єднують сюжет. Подорож Олексія з Риму до Сирії дорівнює - це хвилинам, а не роки. Невідомий автор драми немовби скорочує час подорожі Олексія.

Сцена українського театру була поділена на три поверхи: небо, землю та пекло. Кожен поверх мав своє символічне значення. Саме звідси з'явилась «картина світу», до якої увійшли апокрифічні мотиви. На кожному поверсі розташовувались окремі персонажі, які уособлювали певні риси. На перший погляд, небо відрізняється від раю, проте вони мали і схожі риси.

Мораліте поєднала у собі не тільки біблійні мотиви із символічними елементами, але й додала у свої сюжети і справжніх персонажів. На прикладі драми Георгія Канинського «Воскресіння мертвих» зображено образи людей та персонажі-алегорії через які автор намагається з'ясувати життя в раю та пеклі.

Інтермедія стала важливим та цікавим моментом для серйозної драми. Вона схожа за своєю структурою на містерію, але має іншу роль. Вона розміщена посередині між діями. У драмі «Олексій, чоловік Божий» є інтермедійна сцена, яка розігрується під час весілля Олексія. Інтермедія використала другорядних персонажів - слуг, гостей-селян та батьків Олексія, а також, святкування весілля, що супроводжувалося музикою. Завдання інтермедії полягало у відволіканні глядача від серйозного та напруженого сюжету.

Агіографічна література повчала та розкривала важливі питання Біблії. Агіографія має свій канон, бо вона детально змалювала образ людини, яка стала святою. Через образ святого агіографічна література намагалась показати іншим людям шлях до істини.

У другому розділі розглянуто драму «Олексій, чоловік Божий». Головний персонаж - Олексій відмовляється від земного щастя, розкоші та слави. Він обирає важкий шлях та велику роботу над собою. Олексій втікає з дому, лишає наречену для того, що пізнати Бога. Весь час він вагається, в його душі відбувається боротьба. На початку драми Олексій перебуває на небі і довго вирішує, який йому обрати шлях - безтурботний чи важкий, але істинний. Ці вагання не лишають його і на землі, коли Олексій погоджується з батьками щодо одруження. Тільки почувши голос архангела Уріїла, Олексій

повертається до своєї початкової мети рухатися далі, тим шляхом, який він обрав.

Олексій тікає в Сирію, і живе біля церкви святої Богородиці сімнадцять років. Одягнений в лахміття, він сидить на паперті церкви. До нього підходять люди і дають милостиню, щоб він помолився за їхні душі. Олексій вирішує поїхати в іншу країну, він сідає на корабель, але починається шторм, і він опиняється в Римі. Олексій приходить до свого батька, просить пожити у його дворі, Євтиміан дає згоду.

Визначальною деталлю виявився мотив невпізнання в драмі. Олексій живе сімнадцять років біля своїх батьків, але його ніхто не впізнає. Слуги, які носили йому їсти - воду та хліб, постійно знущалися з нього, штурхали та обливали помиями, і не знали, що він син Євтиміана.

Проте не довго лишалося жити Олексію. Він знав коли прийде його час, тому почав писати «хартію». Він описав про своє життя, ким був, де жив, що робив. Коли настав час смерті, за його душею прийшли архангели Рафаїл та Гавриїл. Прочитавши «хартію», Євтиміан почав плакати та обіймати свого сина, а в цей час Олексій сидів на небі й тішився.

Отже, драма «Олексій, чоловік Божий» належить саме до драми-міраклю, хоча можна побачити в ній і риси мораліте. В основу драми покладено життє Олексія, чоловіка Божого зі збірки житій святих Петра Скарги і житія Агапія Критського. Для драми про Олексія як вказує М. Сулима, характерні риси новаторства: сцена боротьби сил добра і зла за Олексія, вмовляння його батькам одружитися. Цікаво, що в інтермедійній частині автор змальовує українських мужиків. Хотілося б згадати і зображення слуг, які не виконують розпорядження Євтиміана щодо Олексія. Вони з'їдають смачну їжу, залишену Олексію, знущаються над ним.

Для образу Олексія, чоловіка Божого характерні риси агіографічного персонажа. Він згоджується одружитися, але лише тому, що так хочуть його

батьки. Та під час весілля він зрозумів, що не може відступитися від обраного шляху і йде з дому. Олексій вирушає в Сирію, в місто Едес. Цей сюжетний мотив нагадує про подорожі святих з метою залишити світ, щоб жити в пустелі, монастирі, скиті. Олексій обмінюється одягом із жебраком, бо не хоче, щоб його впізнали і повернули до батьків. До того ж мотив перевдягання символізує «переродження» людини. Скинувши багатий одяг, він скидає тлінну, гріховну людину і став людиною Божою.

Головний персонаж драми цурається слави. Коли жителі Едеса дізналися, що Олексій уздоровляє хворих, то вони почали «восхваляти» його, як святого. Щоб уникнути цього, Олексій втікає з Едесу. Випадково повернувшись до Риму і потрапивши додому, Олексій приховує, що він син Євтиміана і Аглаїди, живе тихо і скромно, як і належить чоловіку Божому.

Використана література

1. Аверинцев С. Біографія та агіографія. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5241/Averyntsev_biohrafii_ta_ahiohrafia.pdf?sequence=1
2. Адрианова В. Житие Алексея человека Божьего в древней русской литературе и народной словесности. Петроград. 1917. 518 с.

3. Александров О. В. Старокиївська агіографічна проза XI - першої третини XIII ст.: Монографія. Одеса: Астропринт, 1999. 272 с.
4. Александров О. В. Старокиївська агіографічна проза XI - першої третини XIII ст.: Монографія. Одеса: Астропринт, 1999. С. 79-89.
5. Біблійне розуміння багатства, або як християнам ставитися до матеріальних благ. URL:
https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2393/Khoma_Biblijne%20rozumannia%20bahatstva.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Біблійні сюжети й мотиви в українській літературі. URL:
<https://ukr.school-essay.ru/biblijni-syuzheti-j-motivi-v-ukrayinskij-literaturi/>
7. Білоус П., Білоус О. Українська література XI—XVIII ст. URL:
<https://core.ac.uk/download/pdf/78393975.pdf>
8. Бог та святий в образній системі агіографічного твору. URL:
<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/18372/1/27-38.pdf>
9. Возняк М. Історія української літератури : у 2 кн. – Кн. 2. Львів: Світ, 2006. 694 с.
10. Горський В. Ідея наслідування Христа в давньоруській агіографії. URL:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11004/Hors'kyu_Ideya_nasli_duvannya_Khrysta.pdf?sequence=1
11. Гудзій М. Українські інтермедії XVII–XVIII ст. URL:
<http://litopys.org.ua/ukrinter/int02.htm>
12. Драма про «Олексія, чоловіка Божого». URL:
<http://litopys.org.ua/biletso/bilo17.htm>
13. Життя Олексія, чоловіка Божого. URL:
<https://www.m-hrushevsky.name/uk/Fiction/Pereklady/ZhytijeOleksija.html>

14. Житійна література. URL: <https://ukrlit.net/info/dovidnik/114.html>
15. Журавльова С.С. Феномен чуда у поетичному вимірі барокової агіографії (за книгою “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” свт. Іоана Максимовича). Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XX. С. 32-38.
16. Журавльова, С. Житіє Олексія, чоловіка Божого, у віршовій обробці архієпископа Іоана Максимовича (до проблеми впливів на творчість митця). Слово і Час. 2008. С. 62-69.
17. Ісіченко Ю. А. Києво-Печерський патерик у літературному процесі XVII-XVIII ст. Київ : Наук. думка. 1990.
18. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII–XVIII ст. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Святогорець, 2011. 568 с.
19. Ключевський В. Древнерусские жития святых как исторический источник. Москва: 1988. 512 с.
20. Корзо М. Образ человека в проповеди XVII века. Москва: 1999. 189 с.
21. Корній Л. Українська шкільна драма і духовна музика XVII — першої половини XVIII ст. К., 1993.
22. Кречотень В. Становлення поетичних форм в українській літературі XVII століття : автореф. праць, представлених на здобуття наукового ступення д-ра філол. н / у форм і наукової доповіді. Київ: Наук. думка, 1992. 22 с.
23. Лихачев Д. Поэтика древнерусской литературы. Москва: Наука, 1967. 360 с.
24. Лопарев Х. М. Византийские жития святых VIII-IX веков. Византийский временник 1910-1911. Т.17. URL: <http://www.vremennik.biz//auct/лопарев-х-м>

25. Максимович Іоанн. Алфавит собранный, римами сложенный от святых писаний, из древних речений на пользу всем чтущим. Чернігів: Друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1705.
26. Мех Н. Життя святих, укладені на Святій Горі Афон та українська агіографічна традиція. URL:
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Mekh_Nataliia/Zhytiia_sviatykh_ukladeni_na_Sviatii_Hori_Afon_ta_ukrainska_ahiohrafichna_tradytsiia.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Mekh_Nataliia/Zhytiia_sviatykh_ukladeni_na_Sviatii_Hori_Afon_ta_ukrainska_ahiohrafichna_tradytsiia.pdf)
27. Мифы классической древности. URL:
https://royallib.com/read/shtol_g/mifi_klassicheskoy_drevnosti.html#1181938
28. Міраклъ. URL: <https://ukrlit.net/info/baroco/118.html>
29. Моршна Н. Проповідницький дискурс життя св.Олексія, чоловіка Божого в літературі доби бароко. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149238649.pdf>
30. Олійников В. Д. Туптало. Святе життя автора "Життя святих" [Текст]. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Філологія. Соціальні комунікації / редкол. Ю.М. Бідзіля (голова), Н.П. Бедзір, Л.О. Белей та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 26. С. 116–120.
31. Онацький Є. Життя. Українська мала енциклопедія. URL:
http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/use/first_book/part4.pdf
32. Павленко Г. І. Агіографія // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1 : А — В. 688 с. : іл. С. 29—30.
33. Павленко Г.І. Становлення історичної белетристики в давній українській літературі. Київ : Наук. думка. 1984. 325 с.
34. Повість о єдином королі, котрий ходив со злодієм вночі красти. URL:
http://litopys.org.ua/old17/old17_38.htm

35. Про Олексія, чоловіка Божого» - драма з 70-х років XVII століття. URL:
<https://ukrlit.net/info/baroque/12.html>
36. Резанов В. Драма про Олексія, чоловіка Божого. Драма українська. Старовинний театр український. Київ. 1928. Вип. 5. С. 123-187.
37. Резанов В. Драма українська. Старовинний театр український. Київ. 1928.: Драматизовані легенди агіографічні.
38. Романюк І. А. Спадкоємність як критерій української картини світу (на прикладі псалми "Олексій, чоловік божий" О. Кошиця). Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. 2012. Вип. 34. С. 3–16.
39. Сенченко І. «Діоген». URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=238>
40. Сироїд Д. Агіографічний канон: проблеми рецепції / Слово і час. 2013. № 9. С. 59-65.
41. Сліпушко. О. Інтертекстуальний дискурс образної системи барокової драми: «Олексій, чоловік божий». URL:
http://www.apfn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_4/3.pdf
42. Софронова Л. А. Поэтика славянского театра XVII – первой половины XVIII в. Польша, Украина, Россия. Москва: Наука, 1981. 263 с.
43. Софронова Л. Старинный театр украинский. Москва. : РОССПЭН. 1996. 327 с.
44. Сулима. М. Історія української літератури XI—XVIII ст. URL:
<https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-literature-xi-xviii-age/>
45. Туптало Д. Житіє Олексія, чоловіка Божого / Житія святих : у 12 т. Березень Т. 7. / переклад В. Шевчука. Львів : Свічадо, 2008.

46. Туптало Д. Книга житій святих в славу святиа животворяща Троицы Бога хвалимаго в святих своих. На три мѣсяцы третіи : март, априль, май... / Д. Туптало. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1700.
47. Удивительное значение чисел. URL:
https://hristadelfiane.org/books/Secret_NN/Secret_NN.pdf
48. Урсані Н. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7683/1/20.pdf>
49. Ушкалов Л. З історії української літератури XVII – XVIII ст. Харків : Акта, 1999. 213 с.
50. Феномен чуда в агиографії через призму сучасного осмислення (на прикладах Києво-Печерського патерика). URL:
<https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-chuda-v-agiografii-cherez-prizmu-sovremenno-mnogo-osmysleniya-na-primerah-kievo-pecherskogo-paterika/viewer>
51. Чайка Т. Києво-Печерський патерик: у дусі любові. URL:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9700/%D0%A1hayka_Kyuevo-Pecherskyu_pateryk.pdf
52. Чижевський Д. Українське літературне бароко. Київ, 2003. 576 с. URL:
<http://litopys.org.ua/chyzh/chyb14.htm>
53. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Генеза, 1997. 380 с.

